

УДК 37.018.1(091)

О. О. ФУНТІКОВАдоктор педагогічних наук, професор
Класичний приватний університет**ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА СУЧАСНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ:
БАТЬКИ, КУЛЬТУРА ТА СУСПІЛЬСТВО**

У статті розглянуто та проаналізовано історико-педагогічні аспекти виховання молодого покоління крізь призму інституту батьківства, культури та суспільства. Надано історичну, правову, культурну характеристики батьківства. Наведено характеристику різних стилів виховання дітей у родинах, які наразі існують, та які історично склалися в західній і в азіатській культурах. Визначено, що батьки впроваджують у виховання своїх дітей культурні цінності соціуму, використовуючи відповідні культурні інструменти, але під впливом соціокультурного зовнішнього середовища, провідного типу культури, який є у соціумі. Доведено педагогічні факти про різні підходи, методи та засоби виховання в західних та азіатських родинах, які проживають у різних суспільствах. Проаналізовано вплив світових релігій на процес і результат виховання дітей, особливості виховання дітей на основі національних традицій у сім'ях етноменшин.

Ключові слова: історія, педагогіка, сучасність, виховання, батьки, культура, суспільство.

Актуальність цієї теми відображає унікальність виховного процесу, який здійснюють батьки в різних культурах та соціумах. Процес соціалізації дитини, її пристосування до соціокультурних вимог того чи іншого суспільства дорослі здійснюють за допомогою обраних культурних інструментів, до яких належать методи, засоби сімейного виховання, які безпосередньо впливають на почуття, свідомість та поведінку дитини. Культурні інструменти впливу, за допомогою яких дорослі намагаються досягти відповідних результатів у виховному процесі, залежать від керівної стратегії батьківського виховання в родині. Стратегія виховного процесу та стиль виховання в сім'ї пов'язані між собою. Процес соціалізації дитини перебуває в площині суперечностей між індивідуальними проявами життєвих інтересів певних дітей і соціальними очікуваннями суспільства та вимогами батьків, які вони висувують у процесі виховання до дітей.

Родинне виховання та його сутність досліджували класики зарубіжної історії педагогіки: І. Гербарт, А. Дістерверг, Дж. Дьюї, Я. Коменський, Дж. Локк, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо [2].

Історію розвитку сімейного виховання, вплив виховних традицій на становлення особистості простежено в сучасних історико-педагогічних дослідженнях таких авторів, як: М. Євтух, Т. Мацейків, В. Мосіяшенко, Ю. Руденко, М. Сметанський, М. Стельмахович, О. Сухомлинська, Є. Сявков та ін. [3].

Мета статті – здійснити аналіз і дати оцінку історико-педагогічним та сучасним аспектам виховання молодого покоління в сім'ях, які обирають відповідний стиль виховання дітей; звернути увагу на культурні

інструменти впливу на почуття, свідомість та поведінку дитини як відповідні методи й засоби виховання, та довести їх залежність у використанні батьками від культури та суспільства, в якому вони проживають.

Виховання дітей у родині – це, насамперед, систематична взаємодія різнопоколінних суб'єктів, на які впливають правові, культурні та суспільні норми, що регулюють відносини між ними, тобто між батьками й дітьми. Це підтримка фізичного, психічного та соціального стану дитини та її розвитку в існуючій парадигмі сучасної культури, вплив батьків на соціалізацію дитини від народження до дорослості. В батьків є право і водночас обов'язок виховувати своїх дітей. Вони визначають спосіб їх життя, підготовку й залучення до майбутньої трудової діяльності. Родина – це первинна соціальна група суспільства, яка має родинні стосунки та зв'язки. Суспільство під різним кутом розглядає сім'ю [1, с. 19].

У межах родині відбувається процес виховання дітей, їх соціалізація та інкультурація, сприйняття соціокультурних традицій, адаптація до локального (етнічного) і національного суспільства.

Батьки є першими вихователями, а високий рівень виховання дитини залежить від доброго своєчасного виховання батьків у їх дитинстві. Педагоги розрізняють рівні соціокультурного виховання дитини: добре вихована дитина, достатньо вихована дитина або дитина, яка має низький рівень соціокультурної вихованості. Такі рівні вихованості дитини мають зовнішній прояв у соціумі під час її взаємодії з дорослими, батьками та іншими дітьми. Достатньо вихована дитина – це результат засвоєння норм і правил соціуму, які відповідають її актуальному віку та яких дитина намагається дотримуватися кожного разу, коли вона впізнає схожу ситуацію у своєму житті, але якщо ситуація не схожа, то діє на свій розсуд та керуючись емоціями та почуттями. Гарні батьки намагаються у свій спосіб соціальні ситуації “класифікувати” для дітей та надати їм відповідну форму виховного процесу. Використовуючи, наприклад, роз'яснення, батьківський приклад, загрозу та заохочення, батьки намагаються своєчасно адаптувати свою дитину до соціокультурних умов життя та вимог суспільства. Але на відбір культурного інструментарію, який вони обирають стихійно або цілеспрямовано, безумовно, впливають різні стилі виховання в родині:

Authoritarian Parenting, авторитетний стиль виховання (позитивне підкріплення дій дитини, якщо вона наслідує зразки батьківської поведінки та тих авторитетів, яких схвалюють батьки); він характеризується як розумний і турботний. Батьки спонукають самостійно думати дитину та спиратися на авторитети; часто батьки спілкуються з дітьми в контексті дитячого розуміння проблеми. Дослідники звертають увагу, що для дитини краще мати одного батька з авторитетним стилем виховання, ніж двох батьків з неефективними стилями виховання [15].

Authoritative Parenting, авторитарний стиль виховання базується на безумовному виконанні прийнятих норм та правил, а покарання – постійне використання культурного інструмента впливу водночас на почуття, сві-

домість і поведінку дитини. Саме покарання внеможливіє спілкування та відверті діалоги між батьками та дитиною; вектор спілкування спрямований від батька до дитини, а не навпаки; очікування батьків дуже високі стосовно дитини. Батьки не можуть примиритися з думкою, що їх дитина не відповідає тим високим стандартам, які вони окреслили.

Permissive Parenting, *дозволяючий стиль виховання* (рос. “разрешающий”) – такий стиль виховання, де автономія та свобода дитини є цінностями для батьків, а головними культурними інструментами впливу на поведінку, свідомість та поведінку дитини є роз’яснення, обговорення соціальних ситуацій та їх приклади, але здійснення і розвиток самоконтролю та самостійності дитини батькам не дуже вдається за цим стилем виховання. Такий стиль виховання базується на таких постулатах: дитина повинна сама зрозуміти свої проблеми та знайти вихід із ситуації; комунікація є відкритою, але без імперативних вказівок, як діяти. Батьки піклуються про дитину та її життя, очікування мінімальні або не встановлені в родині [9].

Uninvolved Parenting, *непричасний стиль виховання*, а саме, коли батьки емоційно не пов’язані з емоційною сферою дитини, заперечують робити те, чого бажає дитина, не спілкуються з дитиною, часто відсутні дома, вони мало що очікують від дитини, не реагують на його потреби, дитяча поведінка та її наслідки їх не цікавлять. Діти, яких виховують у таких родинках не засвоюють своєчасно норми культурної поведінки в соціумі, можуть демонструвати девіантну поведінку, або підпадати під вплив інших людей з девіантною поведінкою та мати неприємний віктимний досвід.

Західні дослідники звертають увагу на те, що досвід позитивного або негативного батьківства мають різні основи та які між собою дуже різняться. Позитивне батьківство завжди спирається на превентивні дії, які в подальшому створюють таку модель поведінки своєї дитини, яка забезпечить його безпеку в житті та ефективну взаємодію з іншими людьми у соціокультурному середовищі. Батьки часто використовують такі методи виховання: бесіди з дітьми, відкриті діалоги про дитячі переживання й бажання, пояснення, співчуття дитині, уникання фізичних покарань, своєчасне запобігання ситуаціям, де стикаються два бажання (доросле і дитяче), розробка таких виховних тактик батьківської поведінки, які сприяють компромісам.

Ефективність виховання залежить від балансу взаємодії між батьками та їх дітьми, доросле вміння адаптувати свої батьківські реакції в контексті тієї поведінки дитини, яка демонструє, а реакції батьків повинні бути інтерактивними та надійними, які зможуть забезпечити відповідний виховний результат [13].

Культурні цінності соціуму, які своєчасно засвоїли батьки, вони передають своїм дітям, з використанням і допомогою відповідних культурних інструментів. Але на свідомість батьків та їх поведінку як перших вихователів дітей впливає як соціокультурне зовнішнє середовище, так і провідний тип культури, який “сповідується” у соціумі: індивідуалістичний тип культури де відношення відбудовуються на суб’єкт-суб’єктних основах, тобто

спостерігається примат індивідуальності над групою (західна культура), або колективний тип культури, де відношення відбудовуються на приматі колективу/родини над окремим індивідом/дитиною (азіатська культура).

Релігійна, народна й етнокультура також є складовою соціального та сімейного виховання дітей та спирається на свої інструменти.

Так, наприклад, у дисертаційному дослідженні “Історико-педагогічні засади виховання дітей у сім’ї на традиціях грецької народної культури (друга половина XIX ст. – перша половина XX ст.)” [3] встановлено, що традиційно-звичаєві засади виховання в сучасній грецькій сім’ї передбачають використання системи оберегів для охорони здоров’я дитини (хліб, мотузки, металеві вироби тощо), привчання дитини разом з батьками до тримуватися православних свят, грецьких традицій і звичаїв, прикрашання одягу грецькими орнаментами (меандр, критська хвиля, пальмета), благословення своїх дітей на добрі справи та застереження від життєвих негараздів. Культурно-виховні засади виховання дітей у грецьких сім’ях спираються на різні фольклорні форми: казки (румейські казки зберігають “етнічне” ядро), прислів’я, приказки, хороводи, пісні (балади, лірика, ігрові пісні тощо), а також на використання побутової мови в родинях румеїв, усталених словосполучень у родинях урумів, що виконує етносоціальну функцію. Засади побутового виховання дітей у сім’ях греків відображають батьківські вербальні методи впливу на відчуття, свідомість та поведінку дитини (роз’яснення, порада, бесіда, розповідь, повчання тощо), трудові справи; приклади поведінки батьків, корекцію поведінки; пологово-хрестильні засади виховання забезпечують збереження генеалогії родини, тобто наслідування ім’я дитиною від прадідів та призначення хрещених з-поміж близьких родичів [3].

У цьому прикладі ми бачимо, що етнокультурна спільнота, члени якої щільно проживають поряд з іншим представником цієї етнокультурної спільноти, транслює відповідний тип етнокультури попередніх поколінь та має безперервну його протяжність у соціумі, використовуючи низку методів та засобів виховання, які історично склалися.

У батьківських журналах інших культур, наприклад, в ісламській культурі матерям пропонують, щоб їх дитина з початку свого дитинства, коли самостійно почала говорити, чула і знала такі слова “Я задоволений Аллахом як Господом, Ісламом як релігією і Мухаммедом як пророком”. Виховання дітей батьками теж має відповідний культурний інструмент впливу на свідомість, почуття та поведінку дитини. Батьки закликають своїх дітей знати про власні наміри, читати Surat al-Falaq (сура Аль-Фаляк); закликати в своє життя Аллаха в різних життєвих ситуаціях; привчати синів разом із батьками до вечірніх молитов, уміти читати та декламувати уривки з Корану, знати про свої дії та відповідати за свої вчинки [11].

Виховання дітей в ісламських родинях теж має свої відмінності порівняно із західною культурою. Виховання дітей повинно відбуватися відповідно до принципів Корану і Пророка, та батькам треба виховувати дитину,

спираючись на розуміння кінцевої мети. Батьки повинні постійно спрямовувати своїх дітей на істинний шлях, мати відповідальність за результати виховання. Ім'я дитині дають батьки згідно із ісламськими традиціями, батько виховує сина та відповідає за результати виховання, справедливо ставиться до дітей різної статі, проявляє любов та милосердя, турбується про відповідну освіту та рівень вихованості своїх дітей. З погляду батьків, їх діти повинні бути успішними в житті та нести відповідальність перед своїми нащадками. Батьки сприяють тому, щоб діти своєчасно оволоділи такою моделлю поведінки в суспільстві, яка б змогла їм допомогти в житті. Складовими такої моделі є дотримання Ісламської моралі, дотримання принципів терпимості, смирення, толерантності, ввічливості, добрих стосунків із батьками та сусідами, дотримання законності дій у суспільстві, негативне відношення до неправди, лихослів'я [11].

Опитування батьків (В'єтнам, 2017 р.) доводять, що вони мають свої канали педагогічного інформування щодо виховання дітей: педагогічні сайти (51%), література (38%), використовують досвід інших батьків при спілкуванні з ними (28%); через спостереження за грою дитини можуть зрозуміти рівень його розвитку (41%), поділяють погляди щодо фізичного покарання дитини, якщо в поведінці великі відхилення (85%), але батьки (47%) не переймаються майбутньою кар'єрою своєї дитини [12].

Західна та азіатська філософія виховання значно різняться. Це проявляється в тому, що азіатські діти сильніше відчують свою особисту відповідальність перед батьками, вони підкоряються вимогам батьків та їх дисципліні, завжди пам'ятають про честь своєї родини. Азіатські діти бажають бути частиною загальної культури, до якої належить їх родина. Вони не поділяють поглядів на культивування індивідуальності, яка панує на Заході [8].

Якщо зробити порівняння з позиції "ухвали" чи "критики", а саме, які діти частіше чують від американських чи китайських батьків слова схвалення чи навпаки, то можна стверджувати, що американські батьки частіше роблять компліменти своїм дітям, тому що вони вважають, що похвала стимулює розвиток дітей. Китайські батьки, навпаки, більш критично налаштовані у вихованні своїх дітей. Від матері-китайки рідко можна почути, що вона говорить: "Я пишаюся твоїми успіхами". Китайська сім'я дотримується більш авторитарного стилю виховання дітей, де фізичне покарання ("бамбукова дисципліна") займає своє місце за неслухняність. У китайській родині дитина може часто почути "Чому ти не перший?", тим самим батьки вербально засвідчують дуже високі очікування та висловлюють великі сподівання, пов'язані з майбутньою професією. І навпаки: американські батьки отримують задоволення від того, що їх дитина брала участь у тому чи іншому конкурсі, насолоджуються самим конкурсним процесом. Конфуціанські ідеї поділяють більшість китайських родин, а саме: дитина завжди має обов'язки перед сім'єю, діти повинні думати про честь родини та її примноження. Китайська діаспора, яка проживає в Аме-

риці, безумовно відчуває вплив американської культури, але є уявлення про виховання та освіту молодого покоління, яке має історичні коріння в азійських родинах [5].

Науковець О. Туліна звертає увагу на вплив традицій на результати виховання дітей та їх трансформацію під впливом громадянських ініціатив, наводить приклади сімейного виховання в Англії. Англійські “стандарти” виховання історично передбачають дистанцію між батьками та дітьми. Діти засвоюють таку модель поведінки в суспільстві, яка демонструє непопушність особистого життя іншими людьми, в тому числі батьками. Британське сучасне суспільство намагається вирішувати проблеми батьків-одинаків. У 1974 р. у Британії виникла перша організація, яка відстоювала права батька-одинака та здійснювала адресну допомогу чоловікам, які бажали зустрічатися зі своїми дітьми, брати участь у їх вихованні. Громадянський рух дав свої результати. В 2005 р. було прийнято білль, який розширював повноваження судів у спорах батьків за дітей. Британська статистика підтверджує, що 200 тис. чоловіків виховують своїх дітей самостійно, а ще декілька тисяч чоловіків мріють добитися цього права [4].

Існують спеціальні медико-педагогічні сайти, де наведено характеристику кожного віку дитини за основними критеріями та показниками його розвитку, оволодіння мовою та комунікацією, фізичними, соціальними та емоційними навичками, розумовими здібностями та своєчасною допомогою дитині, якщо вона потребує, на меті якого ознайомити батьків з основними показниками розвитку та виховання [16]. На англійських сайтах спеціалісти звертають увагу на фізичний розвиток дитини та його супровід з боку дорослих. Тому, передусім, розглянуто питання про сон дитини, про здорове харчування, про одяг та його особливості, про шкоду від паління та надмірного проведення дітей перед екранами телевізора [7].

Медичні працівники та педагоги наголошують на тому, що батьки повинні бути готові віддати свій час на виховання своїх дітей. До основних батьківських завдань належить: навчити дитину готувати їжу, робити дрібний ремонт одягу, тримати свою кімнату чистою, вміти завести газонокосарку, мати відповідальність за повсякденні справи. Спеціалісти пропонують використовувати методи й засоби виховання, до яких належить, наприклад, похвала, грошова нагорода. Науковці звертають увагу на те, що в попередніх культурних суспільствах вже накопичено багато методів і засобів виховання, які в минулі часи підтвердили свою ефективність. Зараз дуже є актуальним таке гасло, як “Назад у майбутнє” [6].

Психологічні основи виховання дітей ми можемо знайти у популярній теорії А. Адлера (A. Adler) (1870–1937), який обґрунтував дві базові потреби дитини в сім’ї: бути приналежним (до родини) та почуття бути значущою людиною для інших, тобто батьків. Родина, в якій виховується дитина, може дати або навпаки не дати почуття його значущості для інших членів сім’ї. Отже, приналежність і почуття значущості певної підростаючої людини вирішується за допомогою відповідних культурних інструмен-

тів виховання. Якщо дитина не може подолати почуття неповноцінності, яке вона отримувала від оточення, то дитина самостійно намагається бути значущою для інших. За А. Адлером, є такі способи подолання проблеми дитиною: постійно щось вимагає від інших, або демонструє погану поведінку; конфліктує; чуттєво зачіпляє батьків за допомогою помсти своїм сестрам та братам; зневіра та неможливість її подолання [10].

А. Адлер звертає увагу, що дитину необхідно розглядати в контексті його почуттів, свідомості і поведінки, тому що це відображає цілісну людину, що описано в концепції індивідуальної теорії особистості. Дослідник наголошував, що соціальний фактор безпосередньо впливає на становлення особистості, характер людини складається під впливом його “життєвого стилю”, системи цілеспрямованих прагнень, де реалізується потреба в досягненні суттєвих переваг, самоствердження, як компенсації “комплексу неповноцінності”. Ця концепція індивідуальної теорії особистості включає такі смисли, як: почуття неповноцінності, спрямованість на переваги, стиль життя, соціальний інтерес, творче Я, порядок народження в родині, фікційний фіналізм. Науковець здійснював практичний та цілеспрямований підхід до вирішення психологічної проблеми як розв’язання трьох завдань: заняття в житті, суспільство і любов. Він вважав, що успіх певної дитини та її здоров’я залежать від окреслених завдань та їх успішного вирішення, від ефективності співпраці з батьками та іншими людьми.

Висновки. Отже, проаналізовано історико-педагогічні аспекти виховання дітей у родині під впливом різних культур і суспільств. Процес соціалізації дитини протягом всього його дитинства здійснюють батьки на правових, соціальних та культурних основах. Методи й засоби виховання завжди пов’язані як з довгостроковою траєкторією виховання, так і провідним стилем виховання, якого дотримується родина під впливом культури і суспільства.

Список використаної літератури

1. Гавров С. Н. Историческое изменение институтов семьи и брака. Москва, 2009. 140 с.
2. Константинов Н. А. История педагогики : учебник для студентов пед. ин-тов. Москва, 1974. 447 с.
3. Лукашова С. О. Историко-педагогічні засади виховання дітей у сім’ї на традиціях грецької народної культури (друга половина XIX ст. – перша половина XX ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Мелітополь, 2017. 20 с.
4. Тулина Е. А. Социокультурный анализ проблем отцов-одиночек в исторической ретроспекции. *Вестник Мордовского университета*. 2012. № 3–4. С. 124–127.
5. American and Chinese parenting styles. URL: <http://international.uiowa.edu/news/american-and-chinese-parenting-styles>.
6. Dougherty J. Traditional Methods of Raising Kids Work Best. URL: <http://www.wnd.com/2001/07/10102/>.
7. Healthy Habits URL: <http://www.webmd.com/parenting/guide/health-parenting-grade-schooler>.
8. Sahi J. K. Raising children in a different culture. URL: <http://www.radioaustralia.net.au/international/2014-05-29/raising-children-in-a-different-culture/1318338>.

9. Keller H., Yovsi R., Borke J., Ka'rtner J., Jensen H., Papaligoura Z. Developmental Consequences of Early Parenting Experiences: SelfRecognition and Self-Regulation in Three Cultural Communities. *Child Development*. 2004. Vol. 75. № 6. P. 1745–1760.
10. Parenting: The Adler Method. URL: <http://www.ronitbaras.com/family-matters/parenting-family/parenting-adler-method>.
11. Raising Children in Islam – How to raise children into responsible Muslim adults? URL: <http://www.iqrasense.com/muslim-character/raising-children-in-islam-how-to-raise-children-into-responsible-muslim-adults.html>.
12. Raising Children Methods in Vietnam. URL: <http://www.dionlinesurvey.com/en/2017/06/13/raising-children-methods-in-vietnam>.
13. The Best Way to Raise Children, According to Research. URL: http://www.huffingtonpost.com/entry/the-best-way-to-raise-children-according-to-research_us_5873b0e6e4b08052400ee479.
14. Traditional Methods of Raising Children. URL: <http://muwasala.org/traditional-methods-of-raising-children>.
15. What is my parenting style? Four types of parenting. URL: <http://www.bright Horizons.com/family-resources/e-family-news/parenting-style-four-types-of-parenting>.
16. Your Child at 5: Milestones. URL: <http://www.webmd.com/children/child-5-milestones#1-5>.

Стаття надійшла до редакції 01.09.2017.

Фунтикова О. А. Историко-педагогические и современные аспекты воспитания: родители, культура, общество

В статье рассмотрены и проанализированы историко-педагогические аспекты воспитания подрастающего поколения сквозь призму института отцовства, культуры и общества. Предоставлены историческая, правовая, культурная характеристики родительства. Проанализированы характеристики различных стилей воспитания детей в семьях, которые воспроизводятся и которые исторически сложились в западной и в азиатской культурах. Определено, что родители внедряют в воспитание своих детей, культурные ценности социума, используя соответствующие культурные инструменты, но под влиянием социокультурной внешней среды и ведущего типа культуры, который исповедуется в социуме. Доказаны педагогические факты о разных подходах, методах и средствах воспитания в западных и азиатских семьях, проживающих в разных обществах. Проанализировано влияние мировых религий на процесс и результат воспитания детей, особенности воспитания детей на основе национальных традиций в семьях этнические меньшинств.

Ключевые слова: история, педагогика, современность, воспитание, родители, культура, общество.

Funtikova O. Historical Pedagogical and Modern Aspects of Parenting: Parents, Culture, Society

The article analyzes the historical and pedagogical aspects of the upbringing of the younger generation as an institution of parenthood, culture and society. Parental education on historical, legal and cultural bases is characterized. Parents have the right and at the same time the duty to take care of the physical health of their children, create a favorable climate for the mental health of the child, make educational efforts for the socialization of the child.

The rights and duties of parents are realized through the styles of upbringing, which characterize a diverse range of influences on the feelings, consciousness and behavior of the child. Styles of raising children in the family depend not only on the personal preferences of parents, but also on the cultural environment and society where parents live and work.

Using the example of Western, Asian, Middle Eastern cultures, one can single out the main vector of education, their socially significant goals, and the corresponding cultural in-

struments with which parents reach educational goals. So, for example, American culture broadcasts a positive attitude towards the development of individuality and encourages it in every possible way. Asian culture is aimed at other values, including respect for the family, the ability to raise its level even higher due to the achievements of children in society. Middle Eastern culture is closely connected with the Qur'an (Koran) and the upbringing of the child is the correspondence of feelings, thoughts and deeds according to the Qur'an.

It is determined that parents introduce in the education of their children, the cultural values of the society, using the appropriate cultural instruments, but under the influence of the sociocultural environment and the leading type of culture that dominates the society. Pedagogical facts about different approaches, methods and means of education in Western, Asian, Middle Eastern families living in different societies are proved. The influence of world religions on the process and result of the upbringing of children, the peculiarities of the upbringing of children on national traditions in families of ethnic minorities is analyzed.

Key words: *history, pedagogy, modernity, upbringing (parenting), parents, culture, society.*